

Kaltrina Zekolli Shaqiri, PhD¹

UDC: 347.62(091)

347.627.2(091)

ZHVILLIMI HISTORIK I INSTITUCIONIT TË SHKURORËZIMIT TË MARTESESË

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ИНСТИТУЦИЈАТА РАЗВОД НА БРАК

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE MARIAGE DIVORCE INSTITUTION

Abstract

At different historical stages, the reasons for divorce were not the same. The reasons for divorce in the present time, in different countries around the world varied depending on the legal regulation of a particular country. Marriage and divorce in their various forms can be found in all societies. The institution of marriage has its own specific history and its own development, and its changes are adapted to social changes. Divorce is an ancient institution, a phenomenon that is an integral and inseparable part of marriage. Voltaire said the divorce was born a few weeks after the wedding. This means that when marriage is born, so is divorce. Divorce is an inseparable part of marriage, as well as the natural consequences of the disorders that have always followed the life of a man and a woman, regardless of the way and arrangement, but also the function that marriage has had throughout human history, until today. Marriage and divorce began to be controlled by the development of Christianity, that is, by the church. Divorce could only be realized by filing a lawsuit against one of the spouses (if there was infidelity, abandonment, harassment, inability to give birth, etc.) against the

¹ Доц.др, Универзитет „Мајка Тереза“, Скопје, kaltrina.zekolli@unt.edu.mk

spouse. In the mid-sixties, after the publication of the first laws that enable divorce, in many countries, positive changes were made in the legal system, so that the divorce was realized in a much easier way, including here in our country.

Keywords: divorce, marriage, institution, spouses, reasons

1. Разводот на брак во атинското класично општество

Во античка Грција бракот имал социјално и политичко значење и постоеле закони кои биле регулирани од институцијата брак. За значајноста на бракот за Грците покажува и еден од законите на Платон, според кого еден човек кој не стапува во брак до триесет години е лишен од граѓанските права. Во повеќето случаи, браковите се склучени меѓу родителите на невестата и на младоженецот, но се склучувале и недоговорени бракови. Браковите меѓу роднините биле дозволени ако било потребно за продолжување на династијата.

Самата церемонија била голема и траела три дена. Грците најмногу се венчале во текот на зимскиот период, во јануари, посветен на Хера, божицата на бракот, и за време на полна Месечина бидејќи верувале дека ќе донесе среќа. Разводот, како и бракот, биле регулирани со закони.² Практиката на развод во класичната Атина дава светлина на односите кои се фундаментални за разбирање на атинското општество: меѓу мажот и жената, меѓу одделни домаќинства и меѓу домаќинството и државата. Моќта која ги формира овие односи, може да е мерено не само во правна смисла, туку и преку социјални и економски термини, бидејќи и главните примарни извори за проучување на разводот во класичната Атина се форензички говори на свештениците. Овие говори покажуваат дека, додека законски е лесно да се добие развод, тоа честопати е комплицирано во вистинската практика. Разводот, всушност, честопати се избегнува - дури и кога државата интервенира за да го овласти. Разводот во класичната Атина е комплексен феномен. Доказите за практиката се мали и честопати тешко се интерпретираат. Сепак, внимателното испитување на познатите случаи на развод

² Garland Robert, *The Greek way of life*, New York: Cornell University Press, 1990, стр. 119-120.

доволно откриваат. Разводот во Атина значел распаѓање на социјално ниво на признаена брачна заедница меѓу мажот и жената. За да ја разбереме самата практика на одвојување, мора накратко да ја разгледаме природата на бракот во Атина. Атинскиот брак вклучува пренесување жена од нејзиниот роден *oikos*, или домаќинство, на *oikos* на нејзиниот нов сопруг. Овој трансфер го врши таткото на жената (или, ако тој починал, нејзин најблизок возрасен машки роднина) и човекот кому му е дадена во брак. Затоа што една атинска жена морало да биде застапувана во сите законски трансакции од машки роднини кои дејствуваат како старател, или *куриоси*, важен резултат од овој трансфер е промената во законско старателство (*kurieia*) на жената (т.е. од нејзините натални *куриоси* до нејзините нови брачни *куриоси*). Овој процес вклучува приватен заговор (*engue*) и јавна прослава на новиот брак (*gamos*), но ниту церемонијата не била формален услов за бракот. Едноставно важно било новата брачна заедница да се признае како легитимна.³ Атињаните за да го опишат она што ние го нарекуваме развод, издаваат изразито атински концепт за бракот и семејството.⁴

Нерамноправноста на половите била јасно изразена, жената морала да биде верна и строга, додека сексуалната слобода на мажот била евидентна и дозволена. Ако извршила неверство жената, била избркана од домот, а мажот го задржувал миразот. По разводот жената била морално осудувана, не смеела да се накити и убаво да се облече, ниту да влегува во храмови и секој можел физички и психички да ја малтретира. Мажот имал право заради секакви причини да ја избрка жената од домот со единствена обврска да ѝ го врати миразот.

Во Атина и мажот и жената можеле да започнат развод, еднострано или консензуално со договор. И таткото на сопругата може да влијае врз распаѓањето на бракот на неговата ќерка. Постојат докази дека државата може, во одредени специфични контексти, да бара од мажот и од жената да ја прекинат својата брачна заедница. Во овие различни форми на развод се вклучени различни

³ Society for promotion of Hellenic Studies, Divorce in Classical Athens Author(s): Louis Cohn-Haft Source: The Journal of Hellenic Studies, Vol. 115 (1995), pp.1-14, Published by: The Society for the Promotion of Hellenic Studies Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/631640>

⁴ Имало четири различни постапки, односно развод инициран од сопругот (апопепсис), развод инициран од сопругата (аполипсис), развод инициран од таткото на жената (апархизам) и диспозиција (епидиказија) на наследничка, која, ако веќе е омажена, ќе треба да се разведе. Од вкупно деветте разводи, пет биле иницирани од сопругот.

процедуре кои довеле до широк спектар на термини што самите атинјани ги употребиле за да го означат распаѓањето на бракот.

Мажот кој сакал да се разведе од својата сопруга, не било потребно да направи ништо повеќе од тоа да ја испрати од неговиот *oikos*.⁵ Овој процес е познат како *aroptsis* (апстрактна именка од глаголот *aroperein*, осветлен, „да се испрати“ или „далеку“).⁶ Се смета дека постапката е приватна активност меѓу сопруг и сопругата и не подлегува на мешање на државата. Иако *куриозите* на невестата не биле законски обврзани да ѝ обезбедат мираз, има доволно докази дека тие се обврзани социјално да обезбедат некаков вид мираз.⁷

Мажот треба да го врати миразот на наталните *куриози* на сопругата по разводот, без оглед на тоа кој ја иницирал постапка за развод. Ако сопругот не успее да го врати миразот во случај на развод, родените *куриози* на сопругата имаат право да поднесат два типа тужба против него:

- тужба за целосна сума на мираз,
- тужба за камата со висока стапка од 18 % отсто на оригиналната вредност на миразот.⁸

Бидејќи миразот со закон им се враќал на родените *куриози* на жената по разводот на бракот, можеме да го наречеме и еден вид инвестиција.

Повеќемина научници се согласуваат дека со процес што го нарекуваат *aphairesis* (од глаголот *aphairein* – осветлена – „за да земе од“), таткото на сопругата имал право да ја разведе по своја волја сопствената ќерка од брак и да ја даде на друг човек. Меѓутоа за овој вид развод на брак има многу малку докази, врз основа на кои не може да се тврди дека всушност ќерката доброволно го напуштила бракот, односно ја имала главната улога во распаѓањето на сопствениот брак.

Според авторот Vincent Rocivach, таткото на сопругата става крај на бракот на својата ќерка против нејзината волја во овие ситуации: Таткото на сопругата е побогат од зетот, сопругот ги

⁵ Во атинскиот систем миразот имал значајна улога во бракот. Што се однесува до разводот, барањето за враќање на миразот на жената понекогаш може да послужи како пречка.

⁶ Divorce in Classical Athens Author(s): Louis Cohn-Haft Source: The Journal of Hellenic Studies, Vol. 115 (1995) Published by: The Society for the Promotion of Hellenic Studies Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/631640>

⁷ Ибид.

⁸ Divorce in Classical Athenian Society: Law, Practice and Power, Carlos F. Norena.

потрошил сите пари во ритуално живеење, таткото, надевајќи се дека ќе зачува пари од мирозот, бара од ќерката да се разведе од нејзиниот сопруг, мажот е отсутен, оставајќи ја ќерката сама без никој да ја поддржи, жената е млада и неодамна се омажила.⁹

Може да заклучиме дека бракот во Атина бил релативно стабилен, не затоа што оваа институцијата се третираше како света, ниту поради тоа што законот ја отежнувал постапката за развод, туку затоа што општествената реалност во однос на разводот создавала баланс на моќ меѓу сопругот, сопругата, домаќинството и државата, кои честопати разводот го оценуваат како неопходна опција. Може да се констатира дека во однос на разводот на брак, римското право и атинското право ја фаворизираат положбата на мажот, давајќи му овластувања да го разведе бракот со причина, но и без причина.

2. Разводот на брак во Рим

Изворите за причините за развод на бракот низ историјата главно ги наоѓаме во римското право, обичајното право и во историјата на правото на многуте држави. Разводот како и бракот се менувале и еволуирале речиси низ целата римска историја. Низ вековите Рим станува разновиден, правото и законите во врска со разводот се менуваат и стануваат поразновидни за да може да ги опфатат традицијата и вербата во луѓето (и нивните разлики) кои во тоа време живееле во Рим.¹⁰ *Matrimonium iustum* или *iustae nuptiae*, вечната врска меѓу мажот и жената, се потпира врз релевантни правни факти како одредба (диспозитив) на римското право кое може ексклузивно да се разреши преку дејството на новите правни факти – природните настани и дејствијата на луѓето. Во старото римско право бракот престанувал со смрт и со развод. Смртта можела да биде физичка, кога престанувале сите физиолошки функции на организмот. Природната смрт е природен настан и таа предизвикувала различни последици во зависност од тоа кој умрел. Ако умрела жената, мажот веднаш можел да стапи во брак, а ако умрел мажот, жената била ограничена со две установи, и тоа со времето на жалост или *tempus luegendi* (не придржување кон овој рок водело до имфамија) за да се избегне мешање на крвта или

⁹ Rosivach, "Apharesis and Apoleipsis", 212-13

¹⁰ Beryl Rawson, *Marriage, Divorce and Children in ancient Rome*, Oxford, 2004, стр. 31-46.

turbatio sanguinis, за да не постоел сомнеж кој е татко на детето, дали умрениот маж или оној вториот со кого жената стапила во нов брак,¹¹ затоа што татко на детето е оној на кој укажува бракот. Во античкото право се дозволува решавање на бракот со развод. Ексклузивно право за да се реши бракот со развод го имал мажот.¹² Како причини според кои во античкиот Рим на мажот му се дозволува да се разведе од својата сопруга се набројуваа загрозување на круната, алкохолизам, неуспех во однос на децата, разговор на улица со неморални жени итн. Сите овие причини предвидуваат еден неморал. Во сите овие случаи на мажот не му следувало некоја казна или погазување на моралот, туку бил ослободен од обврската да ја издржува бившата венчана сопруга.¹³ Но, од друга страна, според *dura lex*, жената нема право да бара развод, бидејќи не ѝ дозволува нејзината положба во фамилијата како личност *alieni juris*.¹⁴ Формата на разводот е во корелација со формата на склучување на бракот:¹⁵ Склучен брак во форма *confarreatio* може да биде решен само со формален акт воден од принципот *contraries actus*, т.н. *difarreatio*¹⁶, бракот склучен во форма *coemptio* се решава во форма *remancipatio*, додека бракот склучен во форма *usunit*, се решава со вистински развод на брачната заедница по наредба на мажот.¹⁷ Ваквото сфаќање на бракот е како последица од фактот дека бракот во римското право се смета како фактичка заедница во

¹¹ D 3,2,11,1.

¹² Едностраниот развод со волјата на мажот, познат во античкото римско право, не може да остане единствениот начин за развод на бракот во периодот кога владееле браковите без *manus*. Основниот принцип на римското право за брачните односи во овој период е: *libera matrimonia esse debent*.

Примената на претходно споменатиот принцип го прави можен разводот и по барање на мажот и по побарање на жената, како и со договорот меѓу двајцата. Од разумни причини, развод може да побара и *pater familias* на жената, преземено од: Иво Пухан, *Римско право*, Приштина, 1989, Петто издание, стр. 188-189

¹³ Shepherd Braithwaite Kitchin, *A History of Divorce*, New Jersey, 2002, стр. 3

¹⁴ Станува збор за доживотна и апсолутна власт над сите членови *alieni iuris* (лица со туѓо право) манифестирана како власт на сопругот (*manus*) или како власт на таткото (*patria potestas*).

¹⁵ Иво Пухан, цит. стр. 189.

¹⁶ Edward Westermarck, *History of Human Marriage*, Part 3, New York, 1926, 2003, f.319, види:

http://books.google.com/books?id=ulAU-xjqQ5kC&pg=PP6&dq=ancient+rome+divorce&hl=en&ei=hB9aTr-FB6Ok4gT1n8ysBQ&sa=X&oi=book_result&ct=book-preview-link&resnum=5&ved=0CD4QuwUwBDgo#v=onepage&q=ancient%20rome%20divorce&f=false

¹⁷ Иво Пухан, цит. стр. 189.

животот во кој постои *affection maritalis*, што значи дека со исклучување на овие елементи во бракот, се прекинува и самиот брак и не е потребно да се предвидат посебни законски причини за развод.¹⁸ До промени доаѓа во времето на владеењето на кралот, кога императорот видливо започнува да ја ограничува слободата за развод под влијание на христијанската догма за разрешување на бракот.¹⁹ Во тоа време во Рим опстојуваат две основни начела за развод: *divorcium cum damno* и *divortium sine damno*, или развод кој е проследен со лоши последици и развод без вакви последици.²⁰ *Divortium sine damno* се дели на *divortium communi consensu* или развод со замен договор и на *divortium bona gratia*²¹ или развод по желба на еден од сопружниците, од следниве причини: импотенција, сексуални болести, повлекување од собранието итн. *Divortium cum damno* се дели на два вида: *repudium sine ulla causa* или развод без правна причина и *repudium ex justa causa* или едностран развод по вина на еден од сопружниците.²² Причините за кои на невиниот сопружник му се дава право на развод без тешки последици биле следниве: повреда на круната, тешки кривични дела, опасност по живот, неморален живот итн.²³ Тешките последици кои го засегаат едниот обвинет сопружник *cum damno* биле: губење на миразот, забрана за нов брак, депортирање итн. Формата на разводот била *libellus repidi*.²⁴ Основните начела во римското

¹⁸ Dragomir Stojčević, *Rimsko privatno pravo, Savremena administracija*, Beograd, 1979, стр. 86.

¹⁹ Alison Clarke-Stewart, Cornelia Brentano, цит. стр.1-2.

²⁰ Иво Пухан, цит. стр. 190.

²¹ Овој вид развод е предвиден и во Кодот на Јустинијан. Според овој код, *Divortium bona gratia* не е развод кој се реализира со спогодба меѓу сопружниците туку е развод до кој доаѓа како последица на реални причини, но за кои сопружниците не биле виновни., според Philip Lyndon Reynolds, *Marriage in the Western Church: The Christianization of Marriage During the Patristic and Early Medieval Periods*, New York, 1994, стр.46, види: http://books.google.com/books?id=B3m9MzLojtIC&printsec=frontcover&dq=marriage+in+the+western+church++the+christianization+of+marriage+during+the+Patristic+and+early+medieval+periods&hl=en&ei=Ri1aTp3eDOfj4QSptqWsBQ&sa=X&oi=book_result&ct=book-preview-link&resnum=1&ved=0CCwQuwUwAA#v=onepage&q&f=false

²² *Divortium sine damno* се делеше во *divortium communi consensus* или развод со договор меѓу сопружниците и *divortium bona gratia* или развод по волја на еден од брачните другари, но за разумни причини како на пример импотенција, сексуалните болести итн, преземено од: Иво Пухан, цит. стр. 190.

²³ Ибид.

²⁴ *Repudium* во римското право е акт со кој едниот брачен другар го известува другиот за причините поради кои бара развод на бракот. Ваквото известување можело да се изврши усно или со посредник, во присуство на седуммина сведоци - Edward Westermarck, *History of Human Marriage*, Part 3, New York, 2003, стр. 321.

право во врска со брачните односи од овој период велат: *Libera matrimoniis esse debent*. Употребата на ова начело во материјата за разводот овозможило до развод да може да се дојде и со одлука на мажот и со одлука на жената, но и со заемна одлука на сопругниците. Од оправдани причини за развод може да се бара и *pater familias* на жената. Причините за развод не биле дадени точно.²⁵ Разводот на брак во римското право има своја историја, но и трајни вредност, идејата дека бракот и разводот треба да бидат слободни како правна концепција создадена во Рим се вткаени во натамошната човечка историја, со отстапувањата во средниот век под влијанието на христијанското учење.

3. Разводот на брак во Средниот Век

Христијанството одиграло решавачка улога во регулирање на брачните и семејните односи во последниве два и пол века. Ставот на христијанството за нераскинливоста на бракот, кој како институција во канонското право во 13. век ќе стане „света тајна“, ќе се имплементира врз законите на варварските народи кои ја прифаќале христијанската религија, а потоа и канонското право, „ќе одиграат голема улога и во обезбедувањето на теоретската основа за градење на модерните семејно-правни системи на европските земји на почетокот на 19. век.“²⁶ Формирањето на христијанската доктрина за бракот, разводот, сексуалните односи и за сè друго поврзано со бракот и со семејството се темели на писмата на свети Павле кои се сметаат за најрани христијански текстови. Самоконтролата, па и воздржување од сексуалните односи за да се приближиме кон Господ е ставот на Свети Павле. Жената е виновна за првобитниот грев, и тоа е основата за инфериорната положба на жената. Со прифаќањето на бракот како „света тајна“ е поврзана и забраната за развод на брак што според католичката црква има

²⁵ Ваквиот вид развод може да се побара и без ни една специфична причина, преземено од: Иво Пухан, цит. стр. 189

²⁶ Дејан Мицковиќ во својата обемна студија за семејството во Европа (XVI-XXI) направил систематизација во рамките на два обемни периода, прво, бракот и семејството во традиционалното и модерното општество и второ, семејството во современото општество... Во оваа докторска дисертација ќе биде преземена споменатата систематизација во рамките на историската ретроспектива и во рамките на семејството, бракот и на разводот на брак со современото општество; Brundage, цит.сп. Дејан Мицковиќ, Семејството во Европа, XVI-XXI век, стр. 11.

апсолутен карактер. Иако црквата не го дозволувала разводот, таа го задржала терминот *divortium*, но тој се однесувал само на разделба од трпеза и од постела (*divortium quoad thorum*), „со што бракот не се разведувал, туку брачните другари веќе немале обврска да живеат заедно, најчесто поради неверство на едниот сопруг.“²⁷ Со истакнување на формалноста за склучување на бракот и со неговото запишување во книга за склучени бракови се напушта долготрајната консензуалистичка концепција за бракот.

Трите века, од реформацијата до Француската револуција, во науката се познати како „традиционално општество“. Во овој временски период бракот, односно неговите функции и карактеристики се опишуваат како спротивност на бракот во Европа кон крајот на XX век.

Познато е дека патријархалното семејство подолго време се базира на традицијата и на религијата, што значи е затворено и изолирано во однос на општеството и на општествените процеси заедно со промените кон современото и модерното. Во овој тип семејство индивидуата контактира со општеството само со посредување на семејството бидејќи членовите на таквото семејство целосно биле поврзани и зависни од семејната група која владеела со економската моќ на семејството.²⁸

Разликите во овие два временски периода се видливи во многу сегменти: начинот на склучување на бракот, односот меѓу брачните другари, правата и обврските на мажите и жените, улогата на заедницата. Традиционалното семејство во себе ги содржи овие компоненти: заедничкиот живот, правниот (легален) брак, сексуалната ексклузивност на брачните другари, присуството на двајцата родители во семејството итн.²⁹ Бракот бил патријархален, односите меѓу брачните сопружници биле регулирани со строги обичајни правила. Тој претставувал надлежност на семејството, а не желба или избор на брачните сопружници, со единствена цел, а тоа е да се продолжи родот и да се зголеми имотот на семејството.

Разликите меѓу традиционалното и современото општество постојат и во законите, моралните и обичајните норми со кои се

²⁷ Ибид., стр. 23

²⁸ Касапи, стр. 48.

²⁹ Selmani, Rexhepi, E drejta familjare dhe trashëgimore romake (Римско семејно и наследно право) (ndikimi i saj në shoqërinë shqiptare), 2014.

регулираат брачните односи.³⁰ Секако дека разликите се рефлектирани и врз разводот на бракот.³¹ Во традиционалното општество разводот сосема бил забранет или дозволен во екстремни случаи, а во модерното општество мислењата околу разводот на бракот се многу либерални, па претставува многу чест начин за престанок на бракот. Тој бил речиси и непознат, а како причина за тоа е негативниот став на црквата и на заедницата, како и непостоење на концептот за брак заснован врз лична среќа и исполнување.³² Разликите меѓу брачните сопружници, конфликтите, неверството во традиционалното општество не претставувале основа за развод, бидејќи од бракот не се очекувало љубов и разбирање, туку исполнување цели познати уште од моментот на склучување на бракот: прифаќање од заедницата, зголемување на имотот, продолжување на родот и пренесување на богатството врз најстариот син. Во традиционалното општество се живеело статично, според традиционалните обичаи кои се пренесувале од генерација во генерација и биле прифатени како правилни.

4. Разводот на брак според канонот на Лека Дукаѓин

Во историјата на албанскиот народ традицијата имала посебна улога, а особено кога станува збор за Канонот на Лека Дукаѓин. Канонот претставува правна основа и морална етика на албанското општество, а во него биле вклучени закони, правила, норми, обичаи и традиции кои иако не биле напишани преживеале векови бидејќи се чувале во меморијата на предците и се пренесувале вербално со ист механизам како што се чуваат и се пренесуваат јазикот, фолклорот, обичаите и историјата. Книгата „Канонот на Лек Дукаѓин“, комплетна збирка на албанските закони, содржи богат материјал, не само од правен аспект, туку и од сите научни дисциплини.³³

³⁰ Мицковиќ, „Причини за развод на брак во земјите на ЕУ“ (необјавен магистерски труд).

³¹ За разлика од традиционалното семејство, „нетрадиционалното семејство“ се карактеризира со други компоненти, како на пример партнери кои не живеат заедно, или само живеат заедно, но не се во брак, зголемен број на развод на бракови, склучување брак со лице од ист пол, помал број раѓање деца итн.

³² Ибид.

³³ Ѓулумсере Касапи, Заедничкото, различноста и посебноста на македонското и албанското семејство во Република Македонија, стр. 45.

Канонот на Лека Дукаѓин претставува резиме на законите и регулативите на Северна Албанија во текот на вековните, пред и по животот на Лека Дукаѓин. Терминот Канон е етимолошки, поврзан со грчкиот збор *canon* што значи владеење. Именуван е „Канонот на Лека Дукаѓин“ бидејќи е напишан од принцот Лека III Дукаѓин. Суштината на Канонот на Лека Дукаѓин ја сочинуваат мудрите зборови, сочувани од генерација до генерација речиси шест века.³⁴ Фактите и историските документи тврдат дека во текот на долгата турска окупација (1479-1912), Канонот на Лека Дукаѓин бил единствениот правен акт кој останал во сила и кој функционираше како „паралелно право“, дури и доминираше над законите на Отоманската империја и над Шеријатското право. Овој Канон гарантира континуитет на општествениот живот, на сите фундаментални аспекти на човековиот живот, како што се семејството, бракот, наследството, локалната самоуправа, трговијата, земјоделството, правото на говор и слобода, религиозните институции, криминалот, образованието, воената служба и др.

Од горенаведеното јасно може да се види дека жената во бракот, па и воопшто, според Канонот имала многу должности и обврски, а никакви права. Таа била принудена на физичка работа, правото на слобода на движење и говор ѝ било ограничено и санкциите за женскиот пол биле побрутални и нечовечки. Неспорен е фактот дека Канонот на Лека Дукаѓин има главна улога во зачувувањето на албанското обичајно право. Тој претходно ја врши функцијата на Уставот, бидејќи се верувало во неговите одредби кои строго се почитуваат.³⁵ Земајќи ги предвид тогашните околности и фактот дека не постоел друг посоодветен документ, Канонот претставувал солиден документ со кој се регулирале главните столбови, нужни во едно општество. Меѓутоа ако ги споредиме одредбите на Канонот со законите на позитивното право, ќе забележиме радикални промени. Овие промени се постигнати како

³⁴ Канонот на Лека Дукаѓин е колекција на албански норми и доктрини од правен и социјален карактер, сумирани во една книга, во текот на неколку векови пред и по животот на Лека Дукаѓин.

³⁵ Законите на Канонот на Лека Дукаѓин веќе долго време служеле како општествени норми и како систем на самоуправување што преовладува во областите на Северна Албанија, кога регионот е управуван од Отоманската империја. Канонот е од фундаментално значење во историјата на албанскиот народ, бидејќи е антички документ. Покрај тоа, неговите правила и норми и понатаму имаат значајно влијание врз Албанците кои живеат во Албанија и во Косово, како и во други места каде што Албанците мигрирале.

резултат на трудот за уживање на основните човекови права. Особено овие големи промени, секогаш во позитивен аспект, се направени во корист на жената и на нејзината положба во општеството. Затоа, можеме да заклучиме дека, иако Канонот на Лека Дукагин и понатаму ја има својата тежина, неговата содржина припаѓа на друга ера која не ги вклучува и не ги задоволува потребите на сегашново општество.

5. Разводот на брак во современото општество

Афирмацијата на жената како и на човекот воопшто, во сите области на општествено-економските односи и на сопствената егзистенција – лична и социјална, интелектуална и духовна, овозможува да се ослободи голем потенцијал и креативна енергија кај жените, со што не само што се промени односот на мажот кон жената, туку се овозможи да се воспостават нова рамнотежа и динамика во односите меѓу половите, а со тоа и во општеството.³⁶ Како што беше кажано, во традиционалното општество црквата ја имала главната улога во регулирањето на семејните и брачните односи. Црковните судови имале надлежност да ги регулираат сите прашања поврзани со семејството и бракот. Борбата меѓу католичката црква и протестантизмот, буржоаската револуција во Франција и либерализмот како и подобрување на положбата на жената во бракот, семејството и во општеството, зголемувањето на бројот на разводите, сите овие процеси придонеле во Европа традиционалното семејно право полека да се менува под силно влијание на индивидуализмот, пред сè.

Дел од промените во општеството се и промените во бракот и во семејството. Либерализмот и индивидуализмот го карактеризираат вредносниот и моралниот систем на современото општество кое радикално се разликува од средновековното, традиционално општество.³⁷ Според либерализмот секој човек е слободен и независен и има потполна слобода и право да ја бара и да ја оствари

³⁶ Старова, 2003, стр.11 преземено од Касапи, стр. 48

³⁷ Според Липоветски (Lipovetsky) карактерот на современото, потрошувачко општество, во голема мера придонесе индивидуализмот да биде доминантна вредност во современото општество. Според овој автор „правото да се биде апсолутно свој, да се ужива максимално во својот живот претставува крајна манифестација на индивидуалистичката идеологија. Преземено од: Мицковиќ, „Причини за развод на брак во земјите на ЕУ“ (необјавен магистерски труд).

својата среќа, а ова право никој не може да му го оспори. Правото за слобода човекот го има во сите сфери на општествениот систем, вклучувајќи ги тука и брачните односи. Споредувајќи го бракот со минатото, каде што нагласивме дека како главни цели ги има семејните и општествените интереси, во современото општество се забележува голема трансформација, каде што приоритет се интересите и среќата на брачните другари. Со текот на времето очекувањата за брак за лична среќа се зголемија. Во современото општество постепено главна цел на бракот станува личното исполнување и среќата.³⁸ Ако љубовта исчезне и не се постигнат очекуваното исполнување и среќата во бракот, тогаш главната причина за да се биде во брак повеќе не постои.³⁹

Во најстарите заедници мажите и жените се здружувале за да обезбедат храна, засолниште и потомство, што може да се сметаат за примитивни бракови. Најраните форми на брак биле дел од обичаите и традициите, а подоцна во современото општество биле развиени во заедница која била регулирана со закон. Индивидуализмот се јавува како главна карактеристика во современото општество кое е и фактор за зголемување на бројот на разведени бракови. Положбата на поединецот сега се доведува во непосредна врска со неговите лични способности, додека глобалните карактеристики на семејството имаат сосема споредна улога. Во минатото индивидуалните потреби на поединецот биле ставени во втор план - тие биле жртва на пошироките семејни или државни интереси.⁴⁰ Според Bohr основна последица од доминацијата на индивидуализмот во вредносниот систем на современата цивилизација е „прифаќањето на концепцијата дека бракот не е траен ангажман.“

Денес е многу потешко да се реализира успешна брачна врска бидејќи и очекувањата од неа се многу поголеми, односно треба да се задоволат повеќе потреби, како на пример љубовта, развојот на децата, сексуалниот нагон, материјалната издршка итн. Се чини дека толеранцијата за несреќниот брак е намалена.⁴¹ Во тој правец

³⁸ Amato, P. R., Explaining the Intergenerational Transmission of Divorce, Journal of Marriage and the Family, No.58, August 1996.

³⁹ Stephen J. Bahr, Social Science Research on Family Dissolution: What It Shows and How It Might Be of Interest to Family Law Reformers, Department of Sociology Brigham Young University, 2001.

⁴⁰ Ибид.

⁴¹ Според современото општество, брачниот другар се претвора во инструмент за среќа и задоволство. Доколку едниот брачен другар не го постигне тоа, верува дека погрешил

и се разликува концепцијата за тоа што претставува успешен брак во модерното општество за разлика од традиционалното. Многумина автори го делат истото мислење, односно дека критериумите за успешен брак во современото општество водат кон негов развод, што сосема е спротивно со порано кога општеството вршело притисок по секоја цена да не дојде до развод. Како главни причини за развод на бракот во современото општество се појавуваат потребата за лично исполнување, независноста на поединецот, односно денес „никој никого не трпи“. Најголемата опасност за стабилноста на бракот е во упорната потрага по среќата, додека најмалата тешкотија, односно пречка се доживува како скандалозна. Специфично е дека секое општество воспоставува свои норми, кои одредуваат какво однесување е пожелно и оправдано во брачните односи. Спонтано, поединците ги прифаќаат и кај нив се вградуваат овие норми во процесот на социјализација, што значи дека концепцијата за бракот е различна во секое општество. Истражувањето на Gager и Sanchez од 2003 година покажаа дека постојат разлики меѓу жените и мажите во однос на очекувањата од бракот. За разлика од мажите помал процент на жените очекуваат да постои фер-дистрибуција на користа во бракот. Она што е прифатливо за една жена во бракот, не мора да е секогаш фер, меѓутоа може да биде најдобра можна алтернатива во дадениот случај.⁴² Во споредба со мажите, жените повеќе ги следат своите брачни односи за да станат свесни порано за проблемите, па секогаш порано ќе отпочнат дискусији за проблемите со своите партнери.⁴³ Спротивно на тоа, мажите најчесто се повлекуваат од дискусиите за проблемите во својата врска.⁴⁴

Можеби поради овие причини жените сè почесто од мажите ја иницираат постапката за развод.⁴⁵ Во општеството во кое постои

во изборот и автоматски има право да бара развод, Stephen J. Bahr, Social Science Research on Family Dissolution: What It Shows and How It Might Be of Interest to Family Law Reformers, Department of Sociology Brigham Young University, 2001.

⁴² Gager, Sanchez, 2003 преземено од: Мицковиќ, „Причини за развод на брак во земјите на ЕУ“ (необјавен магистерски труд).

⁴³ Thompson, Walker, 1991.

⁴⁴ Greenstein T., Husband's Participation in Domestic Labor: Interactive Effects of Wives' and Husbands' Gender Ideologies, Journal of Marriage and the Family, Vol. 58, No.3, August 1996, преземено од: Дејан Мицковиќ, Семејството и правото во постмодерното општество.

⁴⁵ Albert, Bahr, Goodman 1983, Kitson 1992, People's reasons for divorcing: gender, social class, the life course and adjustment, стр. 4.

строга поделба на улогите меѓу мажите и жените (позната концепција на Parsons за инструменталната улога на мажите и за експресивната улога на жените), жената која е домаќинка придава големо значење на улогата што ја врши мажот во обезбедувањето на средствата за живот. Наспроти тоа, во современото семејство вработената жена во преден план ја става помошта што ја дава сопругот во вршењето на секојдневните задачи.⁴⁶

Значи дека користа што произлегува од бракот не е непроменлива, туку зависи од многу фактори во одредено општество. За разлика од традиционалното општество, денес високовреднувани се почитта, љубовта, довербата и помошта помеѓу брачните другари. Планирањето на семејството во основа претставува организирано дејствување врз репродуктивната функција на семејството од општеството, и тоа на семејно ниво. Во врска со бројот и раѓањето на децата во модерното семејство, влијанието на општеството врз семејството е незначително при што во вакви услови во голема мера е оневозможено поорганизирано планирање на семејството.⁴⁷ Образованието промовира поефективна комуникација меѓу двојките, помагајќи им ним да ги надминат конфликтите во однос на разликите.⁴⁸ Спротивно на тоа, стресот предизвикан од економски тешкотии ги зголемува несогласувањата околу финансиите, ги иритира брачните другари и ги намалува изразите на емоционална поддршка.⁴⁹

Conclusion

Divorce is the subject of analysis of many theories about marriage and the family, but the main theoretical model used to study divorce is social exchange theory. This theory was developed during the 1960s by

⁴⁶ Дејан Мицковиќ, „Причини за развод на брак во земјите на ЕУ“ (необјавен магистерски труд).

⁴⁷ Касапи, стр. 51.

⁴⁸ Во практиката, најчесто високообразованите лица, како причини за развод на бракот ги потенцираат недостатокот на комуникација или разликите во интересите или вредностите. Спротивно на тоа, поединците со ниско ниво на образование се жалат за физичко малтретирање, занемарување на домашните обврски, криминалните активности, финансиските проблеми и проблеми со вработувањето.

⁴⁹ Образованите лица имаат високи стандарди за брак и очекуваат значително ниво на емоционална поддршка, дружење и лично исполнување од своите брачни другари. Поради овие високи стандарди, проблемите во врската, кај овие лица, може релативно брзо да предизвикаат размислувања за развод. Paul R. Amato and Denise Previti, *Journal of Family Issues*, People's reasons for divorcing: gender, social class, the life course and adjustment. Види исто: <http://jfi.sagepub.com/cgi/content/abstract/24/5/602>

sociologists Homans and Blau and psychologists Thibaut and Kelley. According to them, the quality of social relations is based on the degree of satisfaction that the participants achieve in them. According to this theory, in the process of divorce, an important category in deciding whether to stay in a marriage or to break it are barriers. Barriers are major obstacles that can prevent divorce. They are divided into internal and external. The following are common internal barriers: the reason that children should grow up with both parents or the role of religion that marriage should not be divorced. External barriers to divorce can be the views of close relatives and friends who disapprove of the divorce, the economic factor, and lengthy divorce proceedings. The most important barriers for women are religious attitudes, but also the habit of dependence on the spouse, while for men the strongest barrier is the belief that children should grow up with their parents, because most often children stay with the mother after divorce. The consequences of barriers for women are greater because women after divorce care for children alone, often the economic situation deteriorates, and the chance of entering into a new marriage in women is reduced much more than in men. Despite this, the impact of barriers is diminishing because in modern society a key element of marriage is the quality, not the stability of the marital relationship. The theory of social exchange explains the fact of the increasing number of divorces of marriage in modern society. The economic dependence of women is no longer an obstacle to divorce because more and more women are employed, and the influence of the church on everyday life is reduced, etc.

Рецензенти:

Проф. Д-р Александар Петковски

Доц. Д-р Елисабета Бајрами Ологу

Литература-домашна и странска:

- Abdulla Aliu, Nahhi Gashi. *E drejta familjare* (Семејно право). Prishtina (Приштина): Fakulteti Juridik- Prishtinë, 2007
- Anca-Monica Ardeleanu, Principles of European Family Law Regarding Divorce, види исто: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-of-European-Family-Law-Regarding-Divorce-Special-View-over-The-Romanian-Civil-Code.pdf>

- Assessment of the Familial Relationships of Young Adult Children of Separated Parents, *Journal of Divorce & Remarriage*, 51:491–507, 2010 CLARA, VALLS-VIDAL and CARLES PÉREZ-TESTOR, Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna, Universitat Ramon Llull, Barcelona, Spain, JOAN GUARDIA-OLMOS, Institut de Recerca en Cervell, Cognició i Conducta, Universitat de Barcelona, Barcelona, Spain, RAFFAELLA IAFRATE, Università Cattolica del Sacro Cuore, Milan, Italy
- De Edward Westermarck, *History of Human Marriage*, Part 3, New York, 1926
- Edward Westermarck, *History of Human Marriage*, Part 3, New York, 1926, 2003
- Singley, F. *Sociologie de la famille contemporaine*, Editions Nathan, Paris, 1993
- Hamdi Podvorica. *E drejta familjare* (Семејно право). Pristina (Приштина): ROMINOR, 2005
- Stjefan K. Gjeçovi. *Kanuni i Lekë Dukagjinit* (Канон на Лека Дугагин). Tirana, 1989
- Winch, R.E., *The modern family*, Holt, Rinhart and Winston, Inc, New York, 1963
- Дејан Мицковиќ. *Промените во семејните и брачните односи и нивното регулирање*. НОТАРИУС, Април 2014: стр. 5-22
- The Code of Canon Law, 1983, Canon 1055.1, 1056, преземено од: <http://www.catholicdoors.com/misc/marriage/canonlaw.htm>
- Universal Declaration of Human Rights, 10.12.1948 (Универзална декларација за човековите права), преземено од: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- The Code of Canon Law, 1983, Canon 1055.1, 1056, преземено од: <http://www.catholicdoors.com/misc/marriage/canonlaw.htm>
- German Civil Code, 1900 преземено од: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/german_civil_code.pdf
- Кирил Чавдар. *Коментар на Законот за семејството*. Скопје: „АКАДЕМИК“, 1998
- Љиљана Спировиќ-Трпеновска. *Семејно право*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, 2008
- Иво Пухан, Мирјана Поленак-Аќимовска. *Римско право*. Vol. III издание. Скопје: Правен факултет-Скопје, 2001
- Д-р Антун Маленица, Д-р Наташа Деретиќ, Римско право